

AHMET OKTAY ŞİİRİNDE KARŞITLIKLARIN BİRLİKTELİĞİ (*)

Ece KORKUT (**)

ÖZET

Bu makalede, şair Ahmet Oktay'ın Ağıtlar ve Övgüler adlı şiir kitabındaki bazı dilsel ve şiirsel özellikler ele alınmıştır. Öncelikle anlambilimsel bir yöntem izlenmiş ve özellikle ikili bütünlükler arasındaki ilişkiler "karşıtlık", "eşdeğerlik", "benzeşiklik" açısından irdelenmiştir. Birbirini tamamlayan (ikiz) ve iten (zıt ikiz) kavramlar aracılığıyla, Oktay'ın şiirlerindeki temel izlekler olan /insanın doğası ve yazgısı/, /zaman/, /dil/, /din/ ve /aşk/ kavramları çözümlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Oktay, Anlambilim, Eşdeğerlik, Benzeşiklik, Zıtlık.

ABSTRACT

In this article, certain linguistic and poetic characteristics of Ahmet Oktay's poetry book Elegies and Panegyrics have been studied. A semantic style has been applied and especially relations between word pairs have been analyzed in terms of "opposition", "equivalence" and "homology". Through complementary (twin) and repelling (opposite-twin) concepts, the basic themes in Oktay's poems such as /human nature and fate/, /time/, /language/, /religion/ and /love have been scrutinized.

Key Words: Ahmet Oktay, Semantics, Equivalence, Homology, Opposition.

Bir şairin toplu eserleri yayınlandığında, görece olarak oldukça uzun bir zaman kesitini içine alan böyle bir kitap karşısında okuyucular oldukça zorlanırlar. Bir yazarın gözardı edilemeyecek bir zaman ve emek sonucu

* Bu makale, 2-3 Ekim 1998 tarihinde Bursa'da düzenlenen "Her Yönüyle Ahmet Oktay" adlı sempozyumunda sundan bildiriden yararlanılarak yazılmıştır.

** Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

gerçekleştirdiği varsayılan böyle bir toplu eseri okuyucunun bir çırpıda, ya da kısa bir sürede okuyup anlamlandırması ve özümsemesi beklenemez. Çoğu zaman bir tek şiirin bile okuyucusunu geriye dönüşlü birçok okumaya yönlendirdiği, çokkatmanlı ses ve anlam ilişkileri kurduğu düşünülecek olursa, üç yüz-beş yüz sayfalık ayrı ayrı zaman, koşul ve farklı sözcelem durumları içinde kaleme alınmış, çalışılmış ve tamamlanmış pek çok şiiri kısa sürede okumak, yani çözüp yeniden dokuyarak tamamlamak pek olası ya da en azından yeterince etkili bir okuma olamaz.

Ahmet Oktay'ın *Toplu Şiirleri*'nde¹ otuz yıla yakın bir süreye yayılmış olan sekiz şiir kitabı bir araya getirilmiş (Oktay: 1995). Son kitabın tarihi 1991; ancak bundan sonra da üç şiir kitabı yayınlanarak, şairin toplu eserlerine eklenmiş ve böylece ortaya, otuz iki yıllık bir süreç içinde yer alan on bir kitaplık bir eser çıkmıştır.

Bu yazıda *Toplu Şiirler*'in son bölümünü oluşturan *Ağıtlar ve Övgüler* adlı kitabındaki bazı dilsel ve şiirsel özellikler ele alınacaktır. Yoğun şiirsel imgeler ve kültürel gönderme ve alıntılarla kurulmuş bu şiirler bütününde yalnızca "ikili ilişkiler" içine giren sözcüklerden hareket edilecektir. Dolayısıyla, anlamın biçimin önüne geçtiği bu şiirlerin sözcüklerarası ilişkileri irdelenirken, temel olarak sözcük anlambilimi ve yorumsal anlambilim yöntemlerinden yararlanılacaktır.

Bir şiirsel metinde, belli bir etki yaratan ses benzeşimleri kadar, özellikle karşılaştırma ve eğretileme yoluyla art arda gelen ya da birbirini içeren sözcüklerin seçimi de büyük bir önem taşır. Bu sözcükler arasında çağrışımsal, göndergesel ve anlamsal gibi çeşitli türden bağıntılar oluşturulur.

Şiir, yapısal ve kurgusal açıdan gündelik dilin "ya... ya da" olarak yaptığı seçimi, "hem... hem" düzleminde gerçekleştirir (Jakobson'un "eşdeğerlik ilkesi")². Dilin gündelik kullanımında anlaşılabilirlik ve şeffaflık ön planda tutulurken, şiir dilinde, yaratılmak istenen etki diliçi ve dildişi mantıksal dizgeye uyma kaygısının önünde yer alır. Böylece her şairin şiir anlayışında farklı biçimlerde gerçekleşen şiirsel sözde, kesintili ve eksiltili anlatımlar, çelişik ve birbirinin varlığını iten kavramlardan oluşan bütünlükler yer alabilir.

1. Ağıtlar ve Övgüler

Ahmet Oktay'ın *Ağıtlar ve Övgüler* başlıklı kitabının adı, "zıtlık" oluşturmayan, yalnızca bir "içerme" işleviyle birbirine bağlanan iki isimden

¹ Ahmet Oktay, *Toplu Şiirler*, İst: Yapı Kredi Yayınları, 1995, 341 s.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Roman Jakobson, *Essais de Linguistique Générale*, Paris: éd. de Minuit, 1963 içinde: 4. Bölüm: Poétique, s. 207-248.

oluşuyor. Kitapta yer alan şiirlerde iki kavramın bir araya gelmesiyle oluşan anlatımdaki *ikilik*, pek çok şiirde çoğu kez "ve" bağlacı ile, kimi zaman da başka bağlaçlarla veya önerme cümleleriyle ortaya çıkmaktadır; bu değişik kavramlar arasında oluşan farklı bağıntı işlevleri dikkat çekicidir. Kitapta yer alan on iki şiirde izini süreceğimiz bu bağıntı ilişkilerinin anlamlandırılması, her bir şiirde yer alan anlatı ve anlatım eşdeğerliğini ortaya koymada kullanılacaktır.

Şairin metinlerinde yer yer kullandığı "iki" ve "ikiz" nitelermeleri, metinlerde bulduğumuz ikili ilişkileri destekler nitelikte vurgulamaktadır. Çoğu kez iki addan oluşan ikili öbekler bazen zıt varlıkları benzeşik kılıyor, yani ikiz zıtlıklar oluşturuyor ("Hem³ Melek hem İblis"; "doğum ve ölüm"; "günah ye sevap"), bazen birbirini çağırıştıran kavramları bağdaştırıyor ("kuşku ye korku"), bazen de bütünyle şairin imgeleminden doğan bir bağ ortaya çıkıyor ("Sır ye Suret"; "Haşhaş ye akşam"). Örneklerde görüldüğü gibi, anlam, çağırışım ya da imgelemden kaynaklanan bu ikiliklerin bazıları arasında sessel bir bağ da söz konusu: "kuşku" / "korku" ([k] ve [u] yinelemeleri: /k, u, k, u/ ve /k, k, u/; "sır" / "suret" ([s] ve [r] yinelemeleri: /s, r/ ve /s, r/); "haşhaş" / "akşam" ([a] ve [ş] yinelemeleri: /a, ş, a, ş/ ve /a, ş, a/). Ayrıca bu birliktelik bağlan kimi zaman bir şeyin başka bir şeye dönüşmesini anlatıyor; kâh olumlu, yani esenli, kâh olumsuz, yani esensiz bir duygu değeri taşıyor.

Bunun yanında, önerme cümleleri de iki farklı kavram, varlık ya da evren arasında bir dönüşme, ikizlik veya eşdeşlik sağlayabiliyor. Örneğin: "Her zaman / şimdiki zamandır.", "bir uçurumdur / her otel odası.", "Zaman / bir ayna:"

1.1. "Ay Vakti Konuşması" başlıklı ilk şiir bir "Topal bilici"nin sözleriyle başlıyor: *-iki kez / aylayla parıldar dil: / kilitlendiğinde ye çözüldüğünde.* Şiirin devamında dilin gizemli oluşu vurgulanıyor ve dildeki gizlilik ayrıca şu dizelerle bütünleniyor: "(...) Bir işaret / bin giz barındırır:", "Siyah imgeler!". Böylece "büyücü, bilici, küre, işaret, giz, ayla" gibi sözcükler dizisel düzeyde "gizem" izleğini ve dil ile birleşerek "dil'in gizemini" anlatır. Büyücü bu gizemi iki ayrı ve karşıt durumla koşullandırır: Dilin kilitlenmesi, yani sözsüzlük durumu değer kazanır, aynı zamanda dilin çözülmesi de, yani sözün gerçekleşmesi durumu da değerlidir. Buradaki /değer/ kavramı, içinde gizemi de barındıran ve dinsel göndermesi açık olan "ayla" nitelmesi ile anlatım düzeyinde gerçekleşir ("aylayla parıldar"). Böylece dil birbirine karşıt iki koşulda, /susmak/ ve /konuşmak/ koşullarında, "aynı" esenli sonuca ulaşır ve eşdeğer olarak sunulur. Birinci koşulda, yani sessizliğin gizemli oluşu doğal olarak kabul edilirken, ikinci koşulda, yani dilin gerçekleşmesi durumunda bile aynı gizemi taşıması dilin tek ve açık anlamlı ileti işlevi konusunda kuşku doğurur. Burada "ve" bağlacı iki

³ Burada ve bundan böyle altı çizili bölümleri biz vurguladık.

karşit durumu, aynı sonuca ulaşması nedeniyle eşdeğerlik (Fr. "équivalence") işleviyle birbirine bağlar.

Diğer taraftan şiirin sonuna doğru yer alan bir önerme cümlesi de aynı işlevi yerine getirir: "Besle / belleğini: Her zaman / şimdiki zamandır." /Zaman/ ulamı (kategorisi) içinde yer almakla birlikte eşdeğ olmayan "her zaman" ve "şimdiki zaman", bu önermede yine "aynı", "eşdeğer" kılınır.

Sonuç olarak bu şiirde bir yanda /susmak/ ve /konuşmak/, diğer yanda /her zaman/ ve /şimdiki zaman/ ikiz durumda, eşdeşlik konumunda sunulmaktadır.

1.2. "Hüznün İlk Sözleri": "Eski Sevgililer!" diye bir seslenmeyle başlayan bu şiirde, yine dilin amacı ve yazgısı söz konusu: "Ne yazdım / ve ne söyledimse, giz / açılıns diyeydi / yeni bir gizle." Dilin gerçekleşmesinde yer alan iki ayrı edim, yazmak ve söylemek, bu kez aynı amaca (/gizi açmak/) yönelmeleri bakımından eşdeğer görülüyor. Yazıda ve sözde gizden kurtulamayan dilin bu özelliği, daha ileride "İkiz anlamlar! 'İkiz yazgılar'" betimlemeleri ile belirginleşiyor. Dilin genelde açıklayıcı ve kurtarıcı olmayışı, aynı anda en azından iki anlam taşınması, özeld şairin dilinin bile isteye örtük olması, şairin gizi açmayı hem istemesi hem istememesi, gizi açmak için yeni gizler kullanması, dil yoluyla tek ve paylaşılan bir Anlama ulaşmanın olanaksızlığının peşinen kabulendiğini ortaya koyuyor.

Bu durumda gizemi açmak için yeni bir giz oluşturan ve böylece kendini bilinçli bir kısır döngüde bulan şairin yazgısı bazı alıntılarla pekiştiriliyor: Attar'dan alıntı: "nasıl yanıtlasın ki sorunu / bu yolda hep kaybolan?" (ayrıca Susan Sontag'dan alıntı: "yazmaktı, sadece yazmak / bütün gezilerin amacı."). Buradan hareketle, yazın adamının hep bir gizi çözmek için yola çıktığı, kendisinden dilin gizemini çözmesi beklenirken, onun yeni gizler oluşturduğu ve bu yolda kaybolmanın bir yazgı olduğu anlaşılıyor. Burada ilk anda dile karşı bir güvensizlik sezilse de, gize yine sözle karşılık verilmesi dilin işlevine beslenen umudu da dile getiriyor.

1.3. "Yitik Düşün Ardında" şiirinde SES ve ÖLÜM'den oluşturulan bir imgeler evreni buluyoruz. "Ses" öncelikle yeraltındaki gizemli dünyadan ve yer üstündeki karmaşadan oluşarak ölüm ve yaşamı anlatıyor, ancak her iki durumda da "ses" çoğunlukla /esensiz/ bir duygu değeri taşıyor ("Asitli kemiklerden / ilk çiftleşmenin orkestrasından / işkencecinin gözlerinden / uzay kenetlenmelerinden / söylenmeyen ve anımsanmayan ninnilerden / her türlü kanserlerden / gelen sesler / Yapıtıma sinen /"); daha sonra, ben'in sesi söze ve çığığa dönüşüyor ve sözün gücü sorgulanıyor.

Bu şiirdeki /birliktelik/ ilişkilerine bakacak olursak, şiirin başında ve ortasında iki karşıt ve bağdaşmaz çift oluşturulduğunu görüyoruz: "Hem Kurban

hem Katil ikiz!" ve "Hem Melek hem İblis ikiz!". Bu iki çiftte yer alan varlıklar birbirinin tersi ve aynı anda aynı varlıkta yer alamayacak kavramlar; ancak "Hem... hem" ile bu bir arada bulunma durumu sağlanarak, Kurban ile Katil'in, Melek ile İblis'in birbirine yakın ve birbirine dönüşebilen şeyler olduğu ya da her çiftte yer alan iki zıt kavramın tek bir bütün oluşturduğu sezdiriliyor.

Bunun yanında yitik, belirsiz bir "zaman" kavramı içinde "doğum" ve "ölüm", yani başlangıç ve son eşitlenirse de, benzeşik (Fr. "homologue") olarak gösteriliyor: "Doğumum: kan ve su / Ölümüm: kir ve su". Her iki koşulda da ortak olan "su" kavramı bu iki uç durumu birleştiren öge durumunda: doğmadan önce suyun içinde olan insan, ayrıca doğunca da suyla temizleniyor, ölünce de. Dolayısıyla insanın kendi zamanı içindeki ilk ve son noktası, yani iki karşıt uç, ortak bir kavram olan "su" ile bir araya getiriliyor. Diğer taraftan, "kan" ve "kir" sözcükleri sessel olarak benzeşse de, anlam açısından ilk anda benzerlik veya karşıtlık ilişkisi oluşturmuyor.

Ayrıca yazan özne bütün bu karşıt birlikteliklere şiirinde "söz" ile, "yazı" ile karşı durmaya çalışıyor. "Bir sözle tutuşturuyor bir sözle söndürüyor / muyum denizi (...)" dizelerinde söze atfedilen olağanüstü güç, yine ancak imge dünyasında ya da Düş dünyasında bir araya gelebilecek ve gerçekleşebilecek iki karşıt edimle, sözün denizi tutuşturması ve söndürmesi gibi iki eğretilmeli edimle sorgulanıyor.

1.4. "Bir Çölün Defni" başlıklı şiir, yazan ben'in "Ölü Kayyum"la konuşması ve onu anmasını içeriyor ve "ölüm" izleği "din" ve "iman" izlekleriyle kaynaşıyor. Bu şiirde iki birliktelik söz konusu: Kayyum'da "kuşku ve korku", ben'in gözlerinde ise "günah ve sevap" kalıp çifti yer alıyor. Kayyum'un imanında birbirini çağrıştıran ya da çağırın iki kavram yan yana duruyor: "kuşku ve korku". Ben'in "bir ayna gibi bin kez / zamanda parçalanmış" gözünde ise birbirine karşıt iki kavram olan "günah ve sevap çiftleşip" duruyor "birbiriyile"; yani "kuşku ve korku" nasıl aynı anlam afanında bir araya geliyorsa, "günah ve sevap" da, karşıt kutuplar oluşturmakla birlikte yine aynı alanda birbirine yakın duruyor. Diğer yandan, dinin oluşturduğu soyut evren, yazan ben'in de içinde bulunduğu somut evrenle hem koşut, hem de karşıt bir çift oluşturuyor. Şiirin bütününü oluşturan bu ikili ilişkileri şu şekilde gösterebiliriz: YAŞAM :

Kayyum (sen)	~	Din	~	Kuşku ve korku	~	İman	~	Soyut evren (Öte dünya)	~	Ölüm
Ben		haşhaş?		Günah ve sevap				Somut evren (Bu dünya)		Yaşam

1.5. "Yazıt": Yine bir seslenmeyle ("Postacı Adnan!") açılan bu şiir öncelikle iki birliktelik içeriyor. Bunlardan biri yakın eşanlamlı sayılabilecek

"çorak ye kısır" zaman ("çorak" toprağa ait; "kısır" ise, öncelikle insan ve hayvana, yani canlıya ait bir özellik); diğeri neden-sonuç ilişkisi oluşturan "acı ye merhamet". "Yazıt" başlığıyla birlikte bütünüyle /ölüm/ izleği taşıyan bu şiirde hemen hemen tüm kavram ve varlıklar esensiz duygu değeri taşıyan nitelermelerle kararır. Öyle ki esenli bir duygu değeri olan "gül" bile "Her akşam / cinayet gibi açan gül." dizesiyle olumsuzlanır.

Bu şiirde tek esenli duygu değeri taşıyan ve umutla beklenen şey "ses"tir. "Hüzzamın sesi" şiirde "su"ya dönüşerek /temizleme/ işlevi ile anılır. Acının, kanın ve ölümün üzerinden akıp ya da üzerine yağıp, herşeyi arıtacağı beklenen /ses-su/ ya da /yağmur-su/ imgesi, "ses" adıyla, bir sıvının özelliği olan "akmak, yağmak, yıkamak, arıtmak" edimlerini birleştirir. "Sesler / içime yağsın. Bu çorak / ve kısır zaman şenlensin."; "Benim ta kendim olan / hüzzamın sesi / yıkasın, arıtsın / şehrin üstünden sızan kanı."

1.6. "Gece Gezmesi": Bu şiir, "Kan sızdıran yazılar / gibi acı da: Tufan çekilince / bulunuyor; izler silinirken, / kaldırılırken yıkıntılar." dizeleriyle başlıyor. Burada bir eşleştirme değil, karşılaştırma söz konusu: "Yazıt" ve "acı" /kan/ imgesiyle yakınılaştırılıyor. Bu karşılaştırmanın ardından, yazının değerinin /zaman/la anlaşıldığı, acının şiddetinin de yine /zaman/la ortaya çıktığı sezdiriliyor, her ikisinin bilincine varılması da zaman gerektiriyor; yani her iki kavramı, yazıtı ve acıyı birleştiren öğeler /kan/ ve /zaman/ olarak çıkıyor karşımıza. Diğer taraftan, "şarap" ve "aşk" da yine /zaman/ aracılığıyla birbirine yakınılaştırılıyor: "Vakti var, vakti var / acıyı anlamının da: Şarap / kaç yıl mayalanır fıçısında, bedenden / nasıl sıyrılır, saltıklaşır aşk? /" Böylece bir yanda "yazıt" ve "acı", diğer yanda "şarap" ve "aşk" /zaman/ ekseninde birbirine yakınılaştırılan dört kavram olarak beliriyor:

ZAMAN

Yazıt ~ Kan ~ Değer (bilinç, farkındalık) / Şarap (kan rengi)			
Acı	Kan	Şiddet (bilinç, farkındalık)	Aşk

Diğer yandan yine insan yaşamının birbirine karşı ilk ve son anlarını oluşturan /doğum/ ve /ölüm/ durumları "ürperti" ve "çığlık" ile birleştirilerek, benzer durumlar olarak görülüyor ("İlk yaz / bir ürperti daha, akşam / esintisi üstünde başakların; / Yitik / Oğul'un cesedi teslim edilirken: / Kadın / doğururken duyulur bir de / salt can ve ruh kesilmiş / bu çığlık"). Yine /yaşam/ ve /ölüm/ kavramları daha ileride şu dizelerde birleşiyor: "İki kez görüyor herkes / kendisinin ye / sevdiğinin / suretini: / parıldarken ye solarken / güldü / Narkissos ye Orpheus gibi." Bu dizelerde üç ayrı karşıt çift yer alıyor: kendisi ve sevdiği;

parıldamak ve solmak; Narkissos ve Orpheus. Burada Narkissos /kendisi/ kavramına, Orpheus "sevdiği" yani /öteki/ kavramına göndermede bulunuyor, ancak her iki durumda da /aşk/ /ölüm/le sonuçlanıyor. Bu durumda karşımıza şöyle bir eşdeğerlik çıkıyor:

Narkissos	~	Kendisi	~	Aşk	~	Parıldamak (suda)	~	Ölüm
Orpheus		Öteki		Aşk		Solmak		Ölüm

1.7. "Sayıklamalar": Altı bölümden oluşan bu şiir yine /bu dünya/ ≠ /öte dünya/ karşıtlığı çevresinde ve /din/ kavramı üzerinde odaklanıyor. Yine ikilikler açısından incelediğimizde, I. bölümün sonunda "cinnnet ve cinayet" çiftiyle karşılaşılıyor; bu iki sözcük, ses ve anlam açısından birbirini kapsayan veya birbirine açılan kavramlar oluşturuyor. Dini sorgulamayı, Şeytanla anlaşmayı öneren dizelerde, yeni bir inanç yaratma ihtiyacı ve gereği bir ayaklanma önerisiyle bütünleniyor: "Beş vakit yeni bir feryat gerek / ve lazerli hoparlör-hançerler / bu cinnnet / ve cinayet zamanına./".

II. bölüm bir ikilikle açılıyor: "Yas ye tevekkül". Ölüm ve din bağlamında birleşen bu iki tutum, şiirde açıkça belirtilmeyen bir /hareketsizlik, edilgenlik, yazgıya boyun eğme/ ekseninde buluşuyor ve kötücül bir doğumun, esensiz bir geleceğin oluşmasından sorumlu tutuluyor. Bununla savaşmak için de yine bir ayaklanma önerisi görüyoruz: "Dinamitleyin kapıları, günüdür: / sorun lanetin eşitlik saati / zamanı durdurunca: / -gece miydi ardında yangınlar / ve çılgınlıklar bırakarak geçtiğinde / hayatlarımızın vampiri?-"

"Sayıklamalar"ın diğer bölümleri de farklı ve kışkırtıcı önerilerle sürüyor. Örneğin: "Tebdil gezin. Sahte kimlik kullanın.", "haykırın alevden sırrınızı" (III. bölüm). "Kesin bileklerinizi / ve sürüp gidin kanlarınızın izini.", "Konuşun! Bir dil verildi size / anlatın artık kendinizi:" (IV. bölüm).

1.8. "Silince Zaman Yazıyı": Bu şiirde özellikle dikey ve yatay düzlemde iki karşıtlık görülüyor. "Yeşeren dal / kadar çürüyen kök / de birleştirir bizi." dizelerinde "dal" /yukarı/ya, /somut dünya/ya ve /şimdiki zaman/ ile /gelecek/e göndermede bulunurken, "kök", /aşağı/ya, /ölüm/e, /karanlık/a ve /geçmiş/e göndermeler oluşturuyor. Birinci durumda "yeşeren dal", göndermelerini esenli kılarken, ikinci durumda "çürüyen kök" esensiz bir evren oluşturuyor. /Ağaç/ imgesinde bir araya gelen bu iki sözcük, dikey bir karşıtlık oluşturuyor ve bu karşıtlık tek bir bütün halinde birleştirici, tamamlayıcı bir rol üstleniyor:

Yeşeren	~ Dal	~ Yukarısı	~ Aydınlık	~ Şimdi+Gelecek	= /Birleştirme/, /Bütünlük/
Çürüyen	Kök	Aşağısı	Karanlık	Geçmiş	

Şiirdeki ikinci birliktelik doğrudan "geçmiş ve gelecek" ikiliği ile oluşturuluyor: "-Yemişin tadı, / su ve ateş. Onlardadır / geçmişin ve geleceğin / gizi." dizelerinde "geçmiş ve gelecek" yatay bir zaman ekseninde yine hem karşıtlık hem de tamamlayıcılık işlevlerini yükleniyor ve her ikisi de "giz" sözcüğü ile birbirine bağlanıyor.

1.9. "Siyah Monolog": Bu şiirde pek çok ikilik yer alıyor: "Bilinmezin / sunusu: Afyon ve simya". "Afyon" hem uyuşturucu, keyif verici ve zehirli bir madde, hem de hekimlikte kullanılan değerli bir ilaçtır; simya ise, gizemli bir bilim olarak bilinir. Dolayısıyla, bu son iki kavram, "afyon ve simya", "bilinmez"lik ile, /gizem/ ile birbirine bağlanıp benzeşik kılınıyor.

"Her aşık / ötekinin yitiği: İlgimler! Dünya / böyle gülümsüyor; bellek de / hem yarasa kesiliyor hem kelebek." Bu dizelerdeki "yarasa" /geceyi, aşktaki körlüğü, /uğursuzluğu/, /karamsarlığı/ anımsatırken, kelebek /aydınlığı, iyimserliği, güzelliği, geçiciliği/ çağırıştırıyor ve "bellek", "hem... hem" kullanımıyla aynı anda iki karşıtlığı da üzerinde topluyor, yani kâh seraplar görerek geçmişini görmezden geliyor, kâh gün ışığında gerçekleri görüyor.

"Çifte uçurumu insanın: Fırar / ve Yurtsama." dizelerinde insanın çelişkiden doğan yazgısı seziliyor: hem kaçış isteği ("fırar"), hem de geçmişe duyulan özlem ("yurtsama") insanın iki yönlü uçurumunu, yani esensiz yazgısını oluşturuyor.

"Yasa ve töre / ertelıyor hep senin yangın-söylevini." dizelerinde "yasa" ve "töre", insanın üzerinde yer alan otoriteyi temsil ettiğinden insanın edimlerine ve yaratıcılığına ket vuran unsurlar olarak, esensiz bir birlik oluşturuyor.

"Bağlanma ve Aldanış / bu mu söylediğiniz / tüm yapıtlar? Başak bu giz yüzünden mi sarı?" dizelerindeki "Bağlanma" ve "Aldanış", tamamlayıcı öğeler olarak, yine sevgi bağındaki zorunlu sonuçsuzluğu ve esensizliği dile getiriyor. Bu ikilide "aldanış", "bağlanış"ın sonucu olarak beliriyor.

"Tözünde / insanın Yalvaç da Zalim de." dizeleri bu kez **zıt ikiz birliktelik** olarak çıkıyor karşımıza. İnsanda aynı anda var olan esenli ve esensiz iki özellik, değişmeyen, *içkin* özellikler olarak birlikte yer alıyor.

"Har ve buzul: / uçurumları tinin." Bu kez insanın ruhuyla ilintili olarak ve bu ruhun uçurumlarını, yani tehlikeli alanlarını oluşturan iki özellik yine bir arada bulunuyor: "har", yani kızgınlık, yakıcılık ile "buzul". Birbirini kovan iki kavram

olan /sıcak/ ve /soğuk/ yine çelişkili olarak insan ruhunda bir arada bulunuyor ve tehlike oluşturuyor:

“har”	kt	“buz”
/sıcak/		/soğuk/

Bu karşıt birliktelikler insanın ruhu, yazgısı ve aşk ile ilintili olarak çelişkili ikilikler oluşturuyor bu şiirde.

1.10. "Sözün Külünde": "Değişim zamanı: Küskün bahçeler / dem çekiyor içimde. Yırtınca / göğsümü: leşler ye kelebekler." dizelerinde konuşan ben'in göğsünde doğa ve canlılar evreninden seçilmiş olan, ama yine birbirine zıt çağrışımlı iki varlık, leş ve kelebek birlikte bulunuyor. Ölümü, pisliği, artığı, hareketsizliği çağrıştıran "leş" ile yaşamı, doğayı, aydınlığı, umudu, hareketi çağrıştıran "kelebek", konuşan ben'in göğsünde iki karşıt kavram olarak aynı anda, bir arada bulunuyor.

"Hem kurtarıcım / hem katilim alınımdaki el. Hangisi / daha sıcak? Ölgünleştiren / güneş mi tohumladığım kış mı?" dizelerindeki "hem kurtarıcım / hem katilim" karşıt ikizliği, "Yitik Düşün Ardında" şiirindeki "Hem Kurban hem Katil ikiz!" ve "Hem Melek hem İblis ikiz!"i anımsatıyor. Yine aynı anlam alanı içinde birbirinin varlığını ortadan kaldıran iki varlık olan "kurtarıcı" ve "katil" çelişkili ve aykırı bir birliktelik oluşturuyor. Bu ikili, konuşan ben'in alınımdaki el olarak betimleniyor, ki bunun da yazgıyı, alın yazısını çağrıştırdığı düşünülebilir. Dolayısıyla en çarpıcı ikilikler bu şekilde birbirinin varlığını dışladığı halde, bir araya getirilmiş olan çiftler olarak çıkıyor karşımıza: Gerçekte dilde "ya... ya da" ilişkisi içinde, birbirinden uzak ve karşı uçlarda olması gereken iki kavram, "hem... hem de" ilişkisiyle birbirine bağlanıyor, yakınlaştırılıyor ve dahası özdeş kılınıyor. Dildışı gerçeklikte "katil" aynı anda "kurtarıcı", aynı anda "kurban" olamazken, "Melek" aynı anda "İblis" olamazken, şiirsel anlatımda, bir diliçi gerçeklik olarak yan yana veya içiçe geçmiş olarak karşımızda duruyor.

Bu şiirdeki örtülü ve açık karşıtlıkları ve eşdeğerlik ilişkilerini aşağıda denkleme göstermeye çalışalım:

("ölgünleştiren") "güneş" (/yaz/)	kt "kış"	~ "kurtarıcı"	kt "katil"
"sıcak"	/soğuk/	"sıcak"	/soğuk/

Bu denkleme göre, "güneş", "kurtarıcı" ile birleşirken, "kış", "katil" ile bir araya geliyor. Ancak, bu göndermelerde, "güneş" in "ölgünleştiren" nitelemesiyle

esensiz bir değer kazanması sonucu, "kurtarıcı" da gerçek göndermeye aykırı olarak, "katil" gibi, esensiz bir değer taşıyor.

1.11. "Dönüyor Mevsim" şiirindeki ikilikler bir yanda önerme cümleleri, diğer yanda "ve" bağlacı ile bir araya getiriliyor. "(...) bir uçurumdur / her otel odası." önermesinde doğa-kültür karşıt evrenleri özdeş kılınıyor; "Ruh / karanlıktır, gerçek de Söz:" önermesinde ikili kavramlar birbirine eşitleniyor; aynı zamanda dört isim arasında da ikili bir karşıtlık ilişkisi kuruluyor:

<u>Ruh</u>	~	<u>Gerçek</u>
Karanlık		Söz

Ruh ≠ Gerçek; Karanlık ≠ Söz

Sonuç olarak:

Ruh = Karanlık ≠ Gerçek = Söz

denkliği sağlanmış oluyor.

"Zaman / ve Hayal! / tükettiler beni" dizesindeki "Zaman ve Hayal" sıralaması, ardından gelen "tükettiler beni" anlatımıyla, konuşan ben için olumsuz bir birliktelik oluşturuyor.

"Yağmur: Ağıt ve Övgü, Teselli / ve Tövbe. Kim kime ne anlatabilir. / Masana oturdum, çünkü / yalnızlık / çürüttü ciğerlerimi." dizelerinde art arda gelen iki çift kendi aralarında ve birbirleriyle çeşitli bağıntılar kuruyor ve çağrışımlar yaratıyor. Öncelikle kitabın adında da yer alan "Ağıt ve Övgü" ikiliğine bakacak olursak; "ağıt"ın sözlük tanımı: "Ölen bir kimsenin iyi durumlarını, onun ölümünden duyulan acıları sayıp dökmek için söylenen söz, okunan ezgi, mersiye"dir⁴, yani içinde /ölüm, acı, övgü/'yü barındırır. Bu durumda ağıt övgüyü içermektedir. Diğer taraftan, "Teselli ve Tövbe" çiftinde aynı içerme söz konusu değildir: "Teselli"nin sözlük tanımı: "Acı bir olayı unutturmaya çalışma, acısını hafifletme, avuntu"; "Tövbe" ise: "İşlediği bir suç ya da günahtan pişman olup bir daha yapmamaya karar verme" anlamında olduğuna göre, bu ikili arasındaki ortak anlam alanı geçmişte yaşanan /acı, suç/ gibi kavramlardır ve her ikisi de bu esensiz geçmişten kurtulmaya yönelik bir tasarı, karar ya da edimdir. Sonuç olarak önceki kimi örneklerde olduğu gibi "eşitleme, özdeşleştirme" bağıntısı içinde olmayan bu iki çiftin ilkinde içerme,

⁴ *Türkçe Sözlük, Ankara: Dil Derneği, 1991.*

ikincisinde ise aynı anlam alanını paylaşma ilişkileri gözleniyor: bir yanda "ağıt" "övgü"yü içeriyor; diğer yanda "ağıt", "teselli" ve "tövbe" /acı/ ortak paydası ile birbirine bağlanıyor.

1.12. "Otel Isparta": Önceki şiirde olumsuz bir nitelemeyle, "uçurum"ia özdeş tutulan otel odası, bu son şiirde yine ve daha esensiz bir niteliğe bürünüyor: "Mümkündü, öldük / ölümleri otel odalarında. / Ey büyük gömütlük." dizelerinde otel odası artık gömütlükle eş tutuluyor.

"Zaman" kavramı ise, bir önceki şiirde "hayal" ile birlikte, "tüketen" yani esensiz bir birliktelik içinde yer alırken, bu şiirde farklı bir imge oluşturuyor: "Zaman / bir ayna: Hem görüldük / hem kaybolduk." dizelerindeki "zaman bir ayna" önermesi çelişkili olarak varlığı ve yokluğu, sürekliliği ve süreksizliği, görüntüyü ve hiçliği, yaşamı ve ölümü yansıtıyor; yani hem esenli hem de esensiz bir gerçek oluşturuyor. Diğer taraftan "hem görünmek hem kaybolmak" dildışı gerçeklikle çelişir. "Bir görünmek bir kaybolmak" zaman açısından ardışık (Fr. "consécutif") olarak olasıdır; "ya görünmek ya kaybolmak" seçenekli (Fr. "alternative") bir birlikteliktir. Oysa "hem görünmek hem kaybolmak" iki karşıt durumu eşzamanlı olarak yerleştirdiğinden dildışı gerçekliğe uymaz, ama "zaman aynası" imgesiyle birleştiğinde, süreklilik ve süreksizlik kavramlarını çağrıştıran etkili bir şiirsel anlatım oluşturur.

"Sevgilim! Solgun yüzünde / bir yangın güzelliği; / suçlar ye sevaplar / gözbebeklerinde ebemkuşakları gibi." dizelerinde yer alan "suçlar ve sevaplar" ikiliğinde açıkça birbirine karşıt olan iki kavram art arda geliyor.

<u>"solgun"</u>	kt	<u>"yangın"</u>
güçsüz renkler		renklerin en güçlüleri:
		kırmızı, sarı, portakal rengi, mor..

Bu iki karşıt kavram sen'in gözbebeklerinde, "solgun" ve "yangın" ile, gökkuşağının farklı renkleri gibi bir arada bulunuyor.

"Feryat ye kül! Dünyanın / bize sunduğu. Göçebe / ruhumuzu aydınlattı yine de / türküsü başakların." dizelerinin ilk bölümünde yer alan "feryat ve kül" sıralaması ise, bir yanda acıya diğer yanda ölüme, tükenişe göndermede bulunarak, yaşama dair iki esensiz kavramı bir araya getiriyor.

2. Sonuç

Ahmet Oktay'ın *Ağıtlar ve Övgüler* başlıklı kitabında yer alan 12 şiir izleksel açıdan ele alındığında, öncelikli olarak insanın "dil, din, zaman ve aşk"

kavramlarıyla olan ilişkisi çevresinde odaklandığı söylenebilir. Birbirine bağlanan ve açılan her bir izlek çeşitli özgün şiirsel imgelerle besleniyor ve şairin bu kavramlara bakışı ve bunları algılayışı ortaya çıkıyor. Başka bir deyişle bu kitaptaki şiirler dil, din, zaman ve aşk karşısında genelde insanın konumunu ve özde yazan ben'in duruşunu belirliyor.

Öte yandan, ikili ilişkiler içine giren ad ve eylemler, ya birbirini tamamlıyor, ya da karşıt ve çelişik olmalarına rağmen yan yana duruyorlar, aynı anda aynı yerde bulunuyorlar.

Dış gerçeklikte bir arada bulunamayacak, ancak şairin imgeleminden doğan ve şiirsel dille gerçekleşen karşıtlık birlikteliklerinin yanında, bütünleme ve içirme birliktelikleri de yer alıyor. Bu birliktelikler:

1. insanın ruhsal ve kültürel yapısını oluşturan duygular, bilgiler, içinde bulunduğu durumlar ve giriştiği edimlerle, birbirini çağrıştıran ve tamamlayan öbekler oluşturuyor: "kuşku ve korku", "acı ve merhamet"; "yas ve tevekkül"; "yasa ve töre"; "Bağlanma ve Aldanış"; "Ağıt ve Övgü, Teselli ve Tövbe"; "feryat ve kül" (içerme birlikteliği); "günah ve sevap"; "suçlar ve sevaplar" (karşıtlık birlikteliği);

2. insanın karmaşık ve çelişkili doğasını, etkileyici bir biçimde anlatım düzeyine taşıyor: "Hem Kurban hem Katil ikiz!", "Hem Melek hem İblis ikiz!"; "Tözünde insanın Yalvaç da Zalim de"; "yırtınca göğsümü: leşler ve kelebekler"; "bellek de hem yarasa kesiliyor hem kelebek" (karşıtlık birlikteliği);

3. insanın umarsız yazgısını çelişkili, karşıt, birbirini iten kavramlarla dile getiriyor: "Har ve buzul: uçurumları tinin"; "Çifte uçurumu insanın: Firar ve Yurtsama" (karşıtlık birlikteliği).

Son olarak, bu şiirlerde yer alan izleklerden:

zaman yazıyı silen, insanı (yalnızlığa, aldanışa, karanlığa, toprağa) gömen, dönüştüren, hayalle bir olup insanı tüketen, çorak ve kısır olabilen, cinnet ve cinayete açılabilen bir kavram olarak görülüyor ve esensiz bir duygu değeri taşıyor;

din kuşku ve korku yaratan, yenilenmesi gereken tekinsiz, karanlık ve yetersiz bir kavram olarak algılandığından, yazan ben bu esensiz kavrama karşı ayaklanmalar düşünüyor ve sayıklıyor;

dil gücünü gizemli olduğundan alıyor, ancak bu gizem kutsal bir kimliğe bürünüp güçlü bir etki yaratmakla birlikte, sonuçsuz, işlevsiz kalıyor, eksiksiz anlaşmayı olanaksızlaştırıyor; insan dile umut bağlıyor, ama söz ve yazı hep /acı/ ve /kan/ imgeleriyle buluşuyor;

aşk ise ya acıyla, aldanışla ya ölümle sonuçlanan esensiz bir kavram olarak belirliyor.

Bu değerlendirmeler ışığında, kitabın adına dönerek "ağıt" ve "övgü" kavramlarının göndermelerini arayacak olursak, "neye ağıt?" sorusuna şöyle bir karşılık bulabiliriz: İnsanın çelişkili doğasına ve umarsız yazgisına, doğum ve ölümü arasında giriştiği arayış ve ayaklanmalarının sonuçsuz kalışına; günah ve sevap, melek ve iblis, katil ve kurban, Yalvaç ve Zalim, bağlanma ve aldanış, kaçış ve özlem gibi karşıt kutupların arasında sıkışmasına yakılan ağıt, yani insana, özellikle de insanın yok olacağıının bilinciyle yaşamak zorunda oluşuna ağıt.

"Neye övgü?" sorusu içinse şu karşılık beliriyor eserin bütününde: İnsana acı veren, onu ikircikli durumlarda bırakan, tüketen, seçimlere zorlayan yaşam karşısında ürküntüye kapılsa da, onun doğum ile ölüm arasında her gün verdiği savaşıma, zamana ve yazgisına rağmen yeniden başlama ve yaratma cesaretine, taşıdığı umuda, gizemi aralama tutkusuna ve gücüne övgü.

KAYNAKÇA

- Courtés, J. (1991). *Analyse sémiotique du discours*, Paris: Hachette supérieur, coll. HU Linguistique.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de Linguistique Générale*, Paris: éd. de Minuit, coll. Arguments.
- Oktay, A. (1995). *Toplu Şiirler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 341 s.